

Hagyomány és lelemény igézetében – futamok Falusi Márton esszéihez

Falusi Márton: *Kultúra arisztokrácia nélkül?*

Budapest, 2019, Előretolt Helyőrség Íróakadémia

Irodalmunkban nem ritka az irodalomtudós és a költő, széppíró szimbiózisa, együttélése egyugyanazon személyben. Közelmúltunkból erre talán Rába Györgyöt hozhatnám fel kiemelkedő példának, aki egyik énjével is, másik énjével is – azaz mindkét területen – a legmagasabb elismerésre: Kossuth-díjra és Széchenyi-díjra egyaránt érdemesült. Korai még eldönteni a kérdést, az ő nyomdokai(k)ban jár-e kortárs irodalmunk fiatalabb (?) középnemzedékének erőteljes és talán a legtájékozottabbak közül való, még negyvenen inneni alkotója, Falusi Márton? Tény azonban, hogy pályáján – főleg az utóbbi időben – egyre tudatosabban váltják egymást a verses és értekező prózai kötetek, szerkesztések. S nemkülönben, hogy megelőző, műveltségének, végzettségének megfelelően a jogot, filozófiát és irodalmat összekapcsoló tanulmánykötete, a *Jog és irodalom, haza és haladás a magyar eszmetörténetben* (2018) jog- és irodalombölcseleti, nemzet-karakterológiai eszmetuttatásaival az utóbbi (posztmodern) esztendőök egyik páratlan vállalkozásának is nevezhető. A kérdésre pedig, hogy mi foglalkoztatja mostanában, a következő választ adta egy elmúlt évi interjújában: „Főként a líratörténet, a versekről való termékeny beszéd lehetőségei. Emellett továbbra is a magyar eszmetörténet, a kiegyensúlyozott kulturális identitásalakzat, mely eléjét veszi annak, hogy bármelyik politikai oldal vagy esztétikai ideológia kizárólagosan, önkényesen, egyoldalúan szelektáljon a kánoni műalkotások között” (Nagy Borbála Réka interjúja az *Opus* 2020/5. számában). A fen-

tiekkel költőnk, írónk egyúttal *Kultúra arisztokrácia nélkül?* című legutóbbi, még 2019-es tanulmány- és esszékötetének is pontos meghatározását adja. Meg kell azonban jegyezni, csak lapszélre, hogy azóta, az elmúlt évben – *Kiöltözünk és bemosakszunk* címmel – már egy új verseskötete is napvilágot látott, s szerzőnk termékenységet, lendületét, figyelme frissességét jelzi, hogy időközben, mint fentebbi interjújában mondja, esszéiből, kritikáiból egy új kötet is összeállítható lenne már. Ám a legkevésbé sem gondolom az ő hibájának, hogy a kritika – kritikánk – részéről szóban forgó tanulmánykötete közel két esztendő alatt sem talált olyan fogadatra, amilyen a benne megfogalmazódott gondok időszerűségénél, súlyánál fogva megillette volna, ami ugyanazon, irodalmunkkal, irodalmi életünkkel kapcsolatos kérdésekre világít rá, melyeknek abban rendre maga is nekiveselkedik. Annál is inkább, mivel Falusi irodalomfelfogásának, -szemléletének középpontját egy olyan, a „magyar eszmetörténet legnemesebb, legkiegyensúlyozottabb hagyományát” képviselő *nyitott, plurális* „nemzeti kultúra”-értelmezés adja, mely elutasítja az annak „gazdag kánonját” *egyneművé, egyhangúvá* alakítani igyekvő „különféle politikai és esztétikai ideológiákat”, és minduntalan „hagyomány” és „lelemény”, *nemzet* és *modernizáció* párosa mellett tesz hitet (lásd Nagy Borbála Réka említett interjúját). Ennek igazolása példának okáért a társfőszerkesztésével készült, közelmúltban megjelent s feltehetően (majdani) életműve egyik központi darabjának is bizonyulható

kortárs magyar irodalmi művek lexikona (*Magyar irodalmi művek, 1956–2016*, [2021]) is, mely értékszempontraiban ugyanazt a politika- és irányzatsemlegességet jelölte meg központi törekvésűl, mint amit tulajdonképpen egész eddigi irodalomkritikai és -tudományi munkásságával képviselni igyekezett.

Lényegében a fenti kettős egység vállalása áll – ha más oldalról közelítve is – már kötete egyik legkiválóbb, sokféle elmozduló, énkereső, énmeghatározó írását is jelentő nyitányának, a mestereként tisztelt Cs. Szabó László emlékét megidéző szülőföld-vallomásának, Budapest-hitvallásának, *A város szerepálmainak* a közép-pontjában is. (Mely méltó párja korábbi esszékötetete, a 2016-os *Műtücsök opál mező-kön* nyitó opusának, a kiindulásként Nagy László és a Nagy László-jelenség fölött töprengő, szociografikus érzékenységű, terjedelmes önvizsgálójának, a *Pegazus Pajtának*.) Kijelölve egyúttal azt a hagyományfelfogást, illetve a világot ellentéteinek egységében értelmező magatartásmodellt, mely egyszerűsített erkölcsi értékrendjének alapját is képez(het)i. (Ami szerinte „kicsit ide is, oda is” tartozó nemzedéke köztes helyzetéből is adódik, mely nem utasítja el ugyan „a könyvhalmozó értelmiségi magatartást”, de a „fejlesztő informatikusok és designerek kreatív világát” is használja és alakítja.) Talán ezekből is következik, hogy írásaiban bármihez is nyúl, azt a legszélesebb elméleti alapozással teszi, miközben úgy szalalozik a legkülönbözőbb, századokat, néha évezredek egyberántó – nem ritkán egymásnak is ellentmondó, egymással is vitatkozó – esztétikák, poétikák, érték kategóriák és -szemléletek, irodalom- és társadalom-felfogások, filozófiai rendszerek között, hogy közben a maga értékintegráló stratégiájából, műveltségértelmezéséből szemernyt sem ad fel. Bár olykor mintha kicsit az öncélúság látszatát is keltené kötetében a nevek, elméletek pattogó tűzijátéka, a hivatkozások parádéja, és magamutogatónak, hivalkodónak is tűnhet

egyik-másik tétele, megfogalmazása, s lendülete még egy-egy képzavargyanús helyzetbe is beleviszi, hamar rájövünk: azon túl, hogy szövegeiben a nyelv nemcsak írja, íratja (Falusi által), hanem a barthes-i értelemben (lásd a „szöveg öröme”) élvezi is önmagát, ami kétségtelenül nem kevés bájta is kölcsönöz költőnk, esszéistánk mondatlényeinek és -leleményeinek, gondolatvillódzásainak. Miként maga is említi egyik esszéjében „nyelv és gondolkodás elválaszthatatlanságát”, azaz értekezései tárgyának körülírásához nemcsak használja a nyelvet, hanem az tevékeny részese is azok létre jöttének (sic!): „Ki a megmondhatója, hogy valamely gondolat miféle formában bontakozhat ki eleméntárisan? Mitévők legyünk, ha nem felelhetjük, hogy mi magunk szólalunk meg a nyelv által, mely ha magában beszél is, mindig helyettünk?” („Ki vállalná, barátaim, / hogy minden titkát elbeszélje?”). Azaz teremti is a nyelvet, ami a legtöbbször nem jellemző mai irodalomkritikánkra, irodalomértelmező gyakorlatunkra. Írásai így nemcsak észrevételeikkel, gondolatmenetükkel készítetnek minduntalan megállásra, hanem egy-egy váratlan jelzőjükkel, szóhasználatukkal, neologizmusaikkal, pengeéles megfogalmazásaikkal, villámfényű meglátásaikkal vagy éppen költői képzettársításokra, asszociációláncokra alapozó, önfeledten ide-oda kanyargó, ám mégis a legszigorúbban célra tartó mondataikkal is. S miközben a legteljesebb mértékben birtokában van diszciplínái szaktudományi kelléktárának, óvakodik azok mára uralkodóvá vált szakmai tolvajnyelvének, irodalomtudományi zsargonjának túlzott használatától, és a klasszikus magyar esszé hagyomány nyelvbővítő példáihoz igazodik, nem félve attól, hogy imigyen szakmailag hiteltelenné válik. Ha pedig szövegei költői érzékenységre, nyelvezete lírába oltottságára utaltam az imént, nem véletlenül tettem, hiszen Falusi maga is nagy – az ő szavával: egzisztenciális – jelentőséget tulajdonít a költészet életünkben játszott szerepének, tudva, hogy „ha

az olvasók le is mondanak a versről, a nyelv nem mondhat le róla”, mivel a vers, illetve a költészet „hiánya a létezés minőségét rontja”.

Falusi Márton kötetének, esszéinek alap-
szavául talán az „irodalomértés” kínálko-
zik leginkább, és ez a „megértő” attitűd,
ez az akár a tőle távol(abb)i jelenségek
iránti megértésvágy, egy-egy adott szöveg
saját(os) olvasatban látásának, a *saját* értel-
mezésnek és értelmezni tudásnak ez a he-
roizmusa jellemzi mindegyik opusát. Be-
leértve természetesen azokat is, amelyek
számára nem kifejezetten rokonszenves
(vagy éppen vitatható) jelenségekkel, mű-
vekkkel, kitételekkel foglalkoznak. Azaz
a legkevésbé sem ódzkodik attól, hogy
megoldhatatlannak látszó dolgokat érint-
sen, még akkor sem, ha a dolgok természe-
ténél fogva ilyenkor rendszerint darázsfé-
szekbe nyúl. Igaz, dicséretes komplexitásra
törő szemlélete mögül néhol kitetszenek
pozitív vagy negatív elfogultságai is, de
ezeket illetően is igyekszik – mindkét
esetben – mértéktartó lenni. Olvasói-értel-
mezői stratégiáját jellemzi, amikor ide-
genkedve – már-már malíciával – említi
egyfelől a sokszor pusztá manírra építő
„irodalmi szemfényvesztőket”, másfelől
pedig „az esztéták kifejezéstelen pókerar-
cát” tükröző elemzéseket, melyekben
nyomát sem találni az általa alapvetőnek
gondolt „régimódi befogadói olvasmány-
élménynek”. (Cs. Szabó László példájára
hivatkozva maga is az „élményszerűség”
és „műveltségelemek” ötvözésének a híve.)
Kritikai életünk innen értelmezett „fo-
gyatékos” volta, „lassankénti sorvadása”
viszont, véli, az „irodalom közbeszédből
való amputálásával fenyeget”. Ugyane-
kor, bárhonnan is közelít tárgyahoz, mind-
untalan a „személyes” és „közös”, illetve
a „személyes identitás” és a „közösségi
identitás” dichotómiájánál köt ki (ami más
viszonylatban, szintén Cs. Szabóról szól-
va, a patrióta és a világpolgár vetületében
is felvetődik kötetében). A maga esszé-
képét, esszéeszemélyét többek közt Csoóri
Sándorról írt lendületes fejtegetésében

(*Szabadító, égi szilencium*) fogalmazza meg:
„A nyugati teória és a keleti lélek, a wes-
ternizált életformák és a patriarchális re-
miniszcenciák közötti kompműveltség,
az esszéstílus nagyon is kedvez a rend-
szerváltás utáni honi állapotok leírására.
[...] Az esszé ugyanis nemcsak a művészi
és a tudományos tudás határterülete, nem-
csak a haza és a haladás elágazó útjait ter-
relgeti és egyengeti, de szó és dolog, jelölő
és jelölt inadekvátságát, a mindenkori
ideológiákat ádázan leleplező megismer-
és.” Mi sem természetesebb hát, ha ide-
genkedik a különböző ideologikus költé-
szetértelmezésektől és -konstrukcióktól,
s a weöresi költészet dimenzióit – mélysé-
geit és kiterjedését – kutatva „pusztá ideo-
logémáknak” látja a „képviselési líra” és
a „teljes elszemélytelenítés” egymásnak
feszülő téziseit, hiszen, mondja Weöres
egyensúlykereséséről, „Ahogyan Orpheusz
sem vetkőzi le a személyiségét, Próteusz
sem olvad fel a mindenségben” (*Modern?
Posztmodern? Orfeuszi? Próteuszi?*). Az „esszé
mibenlétét, *mai* teljesítőkéességét” firtatja
Tamási Áron és Sütő András esszéit idézve
is (kiemelés T. L.), s a világ változása okán
– illetve annak ürügyén, hogy amennyi-
ben a népi kultúra, konkrétan: a nép-
tánc „új terei” a színpadok és a táncházak
lettek – kérdezi: vajon „Milyen szellemi
színterek fogadják be az esszét, amikor
sokan a klasszikus értelmiségi létmód, az
intellektuális attitűd kiveszését szükség-
szerű és visszafordíthatatlan folyamat-
nak” vizionálják?

Természetesen sok helyütt és sokféle-
képpen vitába lehet szállni Falusival, mint
ahogy ő is kérdéseket támaszt sokak véle-
ményével, nézeteivel szemben. Soha nem
vitatja el azonban az övétől eltérő véle-
mények jogosságát, miközben a magáét is
igyekszik minden esetben – akár több ol-
dalról is – kifejteni, indokolni. Amire min-
tászerű Csoóri-elemzése is példa lehet (*A
radikális hasonlóság elve Csoóri Sándor köl-
tészetiében*), melyben – a maga olvasatát
követve – a saját, Arisztotelészről Ricoeurig
ívelő metaforaelméletét, -felfogását is fel-

vázolja. (Itt jegyzem meg, hogy talán egy *Névmutatót* is elbírhathott volna a könyv.) De Székely János sokak számára kevésbé ismert, létfilozófiai merítésű verseihez csatolt, szintén önvallomásnak is beillő, tanulmányértékű esszéjében ugyancsak olyan alapos költészetelméleti, -történeti, sőt -bölcseleti háttérrel fest, mely messze túlvilágít írásának szorosabban vett tárgyán („*Ki vállalná, barátaim, / hogy minden titkát elbeszélje?*”). Ebbe a sorba illeszkedik szerzőnk Nagy Gáspár-tanulmánya is (*Nagy Gáspár autoreflexív beszédmódja*), mely – ha az olvasó tőle némileg eltérően érte(lmez)né is a költőt – mindenképpen hozzájárul lírája azon tartományainak felfedéséhez, melyek annak *elbeszélhetőségét* szélesítik. Vagyis épp az teheti számunkra rendkívül rokonszenvesé Falusit, ahogy inkább párbeszédet, párbeszédet kezdeményez bizonyos kérdésekben, semmint vitát, mivel maga is „az udvariasság medrében folyó beszélgetésre” esküszik, azt vélve az értelmiségi magatartás legfontosabb megnyilvánulási formájának. Ilyképpen válhat(ott) eszményévé a „Cs. Szabó-féle értelmiségi ethosz” akár „az erőszakos szellemi és politikai élcsapat ideológiájával, de a nemzeti magaskultúrák megszűnését hirdető *felhasználói ethosszal*” (kiemelés T. L.), a tömegtájékoztatás által manipulált tömegkultúra, azaz a „normatívvá tett 21. századi tudatlansággal” szemben is.

Szerzőnk műfaji horizontja a *Kultúra arisztokrácia nélkül?*-ben is a nagy, elméleti fejtegetésektől, tanulmányoktól, az alapos kor(jelenség)összefoglalókon és -magyarázatokon át a személyes olvasmányélmény-elemzésekig és az apró lírai futamokig, életképekig, gyorsjegyzetekig – például a Cseh Tamásról, illetve Oláh

Jánosról megemlékező *Két kopjafáig* – terjed. Írásait azonban, tárgyuk változatosága, tájékozódásuk sokfélesége ellenére – s kötete egészére érvényesen – is magas fokú koherencia jellemzi, és legnagyobb, manapság már egyre ritkábban tapasztalható erényük, hogy a világot (újra) egynek, egésznek (persze, korántsem egységesnek), nem pedig (szét)töredezettségében kívánják látni és láttatni.

Végezetül azon töprengök, hogy – mint bevezetőmben is említettem – bár Falusi Márton szóban forgó könyve már idestova két éve megjelent, miért nem kapott máig kellő – sem pozitív, sem negatív, sem csupán a megjelenését nyugtázó – visszhangot? Annál is inkább, mivel írónk e gondosoroló, illetve *gondolkodó* könyvével és annak újra törő felvetéseivel, nem utolsó sorban pedig egyensúlykeresésével a maga részéről figyelembe veendő érveket szolgáltat ahhoz, miért látja legfőbb idejét annak, hogy párbeszédet kezdjünk az általa diagnosztizált kérdésekről, helyzetről, állapotokról... Mindenesetre, ha kötetében egy helyütt Székely Jánost idézi („igazi becsvágyam a világ megértése volt, nem kevesebb”), elmondható, hogy írásaival, esszéivel, tanulmányaival az ő szándéka sem kevesebb, s ehhez keres(ett volna?) a *Kultúra arisztokrácia nélkül?*-lel is társakat. Igaz, az erdélyi költőnek, írónak, drámaírónak és esszéistának már százada, a 20. második felében is be kellett érnie „a meztelen gondolatnak ebben a században immár semmi esélye” felismerésével... Falusi könyve viszont már azzal szembesít bennünket, hogy a 21.-ben – melynek negyedén is lassan túl leszünk már – vajon van-e, lehet-e még ennek miféleképpen valamennyi...

Toth László

TÓTH LÁSZLÓ (1949) Budapesten született, Dunaszerdahelyen él. Költő, író, művelődéstörténész. Legutóbbi kötete: *A guillotine nyílása, avagy élet ÉS irodalom* (esszék, naplójegyzetek, 2019).